

VÁLTOZATOK EGY KONGRESSZUSI TÉMÁRA

SZELI ISTVÁN

A XII. kongresszus előtti hetekben, hónapokban több értekezlet tárgyalta kultúránk és irodalmunk jelenlegi kérdését, mai pillanatát, eszmei és esztétikai irányvételét, az együvé tartozás kérdéseit, egyebek mellett arra is választ keresve, lehet-e e téren legalább olyan szintű „közösségről”, egybehangzásról, harmóniáról szólnunk, mint amilyen politikai szemléletünket áthatja. Az a kép, amely élénk társul e gondosan előkészített, olykor azonban sietősen egybehívott tanácskozásokból, eléggé tarka. A tarkaságon nem sokszínűséget értünk, ami természetes, szükséges, törvényszerű velejárója egy több nyelvű és több nemzetiségű társadalomnak, amilyen a miénk is. A nyugtalanító jelenségek közül inkább azokat említjük, amelyek a beszűkült tudat következményei, és melegágyai lehetnek a regionalizmusnak, a köztársasági, tartományi elzárkózásnak.

Az imént „harmóniáról” szóltunk, kultúránk közös gyökereiről, fejlesztésének azonos irányairól és ezek lehetőségeiről. Nem szorul bizonyításra, hogy ezt a közösséget voltaképpen már megteremtette a történelem, és programjaink, kinyilatkoztatásaink csak alakítják és útját egyengetik. A mi feladatunk az, hogy felszínre hozzuk, megnevezzük, mai tudatunk elemévé és hatótényezőjévé tegyük azt a felhalmozott történelmi tapasztalatot, ismeretet, tényanyagot, amelyre politikai dokumentumainkban annyiszor hivatkozunk. Azon kell fáradoznunk, hogy e „kulturális közösség” végre valós tartalmat, évszázadok tanúságaival igazolt reális kereteket nyerjen. A politikai pragmatizmus, a „felmérések” vagy éppen a beavatkozások legfeljebb a napi kérdésekre kereshetnek választ.

Ezúttal a magyar nemzetiségi (irodalmi) kultúra kérdéseiről, mibenlétéről, hovatartozásáról, fejlődésének irányairól kívánunk szólni. Vannak, akik ebben egy zárt etnikai kisközösség nyelve által is redukált világot látják, mint amilyen az jórészt olyan is volt a két világháború közti polgári viszonyok között. Az ezekkel kapcsolatos elvi kérdések már régen tisztázottak. A nemzetiségi kultúrára ma már nem úgy tekintünk, mint más nemzetek előre tolt őrhelyére és bástyáira, hanem a jugoszláv nemzetek közösségének alkotó részére, ahogyan az a nemzetiség politikai státusából következik. Sajátos történelmi hagyományokra épülő, nemzeti nyelven művelt, a kortársi nemzeti-, művészi törekvésekkel is reális kapcsolatokat kereső irodalom ez, amelynek azonban épp olyan fontos meghatározója az is, hogy ezen a talajon fejlődik, eredményei a jugoszláv népek irodalmát gazdagítják, következesképpen ebben a keretben keresi érvényesülésének, kiteljesedésének a lehetőségeit is. Nem bebocsátását kéri, hanem jelen van a jugoszláv nemzetek irodalmában. Ismételten hangsúlyozzuk: nem egy hagyományörzésre szorító, emlékeket ápoló-fenntartó kultúráról van szó, amely nem akar elmúlni az idővel, hanem olyan műveltségről, amely szerves része (ennek tudja és tartja magát) e tágabban felfogott közösségnek, s valóságosan, politikai-földrajzi, társadalmi-eszmei vonatkozásban is tartozéka. Olyan irodalomról és kultúráról van szó ennél fogva, amely nem csak a nemzetek közti közvetítést, az összekötő kapocs szerepét tartja feladatának, hanem olyanról, amely képes önmaga reprodukálására, meghatározására és kulturális javak létrehozására.

*

Biztató, hogy a szerbhorvát fordítási irodalom örvendetes érdeklődést mutat a nemzetiségi irodalmak után, ezúttal nemcsak a „tudomásulvétel” szintjén; hogy a tanszékek és tanszakok programjukban az ilyen irányból jelentkező igények kielégítésére is gondolnak; hogy kiadványállalataink nemcsak egyedi alkotások alkalmi és szórványos megjelentetését veszik tervükbe; hogy ma már több tízezer azoknak a tanulóknak a száma, akik „környezetnyelvként” valamelyik nemzetiségi nyelvet tanulják stb. Mindez annak a jele, hogy a nemzetiségi kultúra érvényesülése hovatovább intézményesített kereteket nyer. Tagadhatatlan, hogy eddig is sok jószándékú kísérlet történt egymás történelmének, művészetének és irodalmának jobb megismertetésére. Csupán példaképpen említjük meg, hogy tankönyveink és olvasókönyveink nemegyszer iktattak be szemelvényeket a „má-

sik” irodalomból, hogy történelemlényeink is említést tettek eseményekről és személyekről, amelyek és akik a „másik” nép történelmében játszottak fontos szerepet; hogy folyóirataink is igyekeztek eleget tenni annak a követelménynek, hogy kitekintsenek a más nyelvterületeken felmutatott eredményekre is. Az amatőr kulturális tevékenységek, a folklórrendezvények, táncsoportok stb. hasonlóképpen tanúsítják azt a szándékot, hogy a hagyományokat e többnyelvű környezet közös kincsévé tegyék. Az említettekben azonban sok a spontaneitás, az át nem gondoltság eleme, ami természetesen nem mindig válik előnyére sem a befogadó sem az átadó kultúrának. Sokszor csak „gesztus”, a politikai kurtoázia megnyilatkozása, egy feladat teljesítése.

*

A közös kulturális tradíció kialakítása a nemzetek huzamos együttélésének az eredménye, és magából a kultúra természetéből következik a belső fejlődés folyamatában, történelmi szükségességként. Mégpedig mellérendelt viszonyt feltételezve, a napi és intenzív érintkezés sokféle formájától támogatottan. Ez az interetnikus érintkezés jelen van nemcsak a már említett „fesztiváli” formákban, hanem a többféle kultúra közegeiben élők belső manifestációjaként is észleljük. Mindegy, hogy a számszerű „többség” vagy „kisebbség” tagjairól van szó. Az iskolai nevelésnek és tudatformálásnak ez igen hathatós támasza lehet, feltéve, ha a közösen átélt és átérzett irodalmi, művészi anyag interpretálása valóban megfelelő ismereteken, széles körű tájékozottságon, egyidejűleg több kultúrában való jártasságon nyugszik. Ez kéaderképzésünk egyik fontos szempontja kell hogy legyen, enélkül csak csonka és fogyatékos a pedagógiai tevékenység. Az oktatást talán extenzívebbé tehetjük egy-egy más kultúrához tartozó alkotó vagy mű bemutatásával, de a megkívánt nevelési hatások a pedagógiai munkában csak olyan oktató részéről várható el, aki az iskolai programokban nem alkalmi vendégként kezeli a nemzeti irodalomtól, úgymond, idegen elemeket. S ezen a ponton merül fel a tudományos kutatásnak és a felsőfokú oktatásnak az a kérdése, hogy meg lehetünk-e elégedve az eddigi eredményeinkkel.

*

Elsősorban a történelem, az irodalomtudomány, a filológiai tudományok tágabb köre érdekelhet bennünket ebből a szempontból.

Tapasztalataink szerint az esetek túlnyomó többségében e diszciplínák művelését a kutatók nemzeti hovatartozásának a tudata dönti el. A más nyelvű kultúrákban végzett kutatás vagy az azok iránti érdeklődés véletlenszerű, átmeneti, szórványos jelenség. Ez homogén műveltségi területeken természetesen is látszik, Vajdaságban azonban nem. A nemzetiségeket jóval nagyobb arányszámokban érdeklik a jugoszláv nyelvek és irodalmak mint fordítva. A „kis” és „nagy” kultúrák meghaladott viszonyításrendszerét látjuk ebben ismét feltűnni, a *kisebbségi* kultúra egyféle beilleszkedési törekvését, amely a két világháború korszakára volt jellemző, de annak önmagára utaltságát is bizonyíthatja, hisz alig számíthatott a többségi nemzet érdeklődésére. Komparatiztikánk ezért ismét az *influenca*, a hatásvizsgálat túlélt módszertani eljárásait követi, amely az *átadó* és *befogadó* irodalmak és kultúrák „jelentőségére”, tekintélyére, helyzeti energiájára van tekintettel. Nyilván ebből ered az is, hogy kutatóink figyelmét javarészt aprófilológiai feladatok kötik le: a motívumok, a témák, kifejezési eszközök vagy formák egybevetése, egyeztetése, ezek vándorlásának, befogadásának, adaptálásának kérdése. Csak elvétve találkozunk olyan kísérlettel, amely a nagy összefüggésekre irányítja a figyelmet s a „közöset”, az egy irányba mutatót, a szellemi és művelődési folyamatok azonos medrét, a kapcsolatok és összefüggések egészét tartja kutatása tárgyának, a történelmi és irodalmi, a kulturális és művészeti egymásmellettélés, egymásra utaltság pozitív tényeit feltárva Cirill és Metod korától a Zrínyieken át Krležáig. A témák érintkezése az egymástól távolélő irodalmakat is jellemezhetik. A Gilgames-eposztól akár máig is követhetők e nyomok. A középkelet-európai irodalmakban és kulturális életben lejátszódó mozgalmak hasonlósága és egybeesése azonban nem a véletlen szülötte.

Ezek okainak feltárása és felderítése, az ezekből adódó következtetések levonása még sok teendőt kíván, intézményes keretek között. Több mint egy évtizede az újvidéki bölcsészettudományi karon már elhangzott egy javaslat a vajdasági nemzetek és nemzetiségek irodalmának összehasonlító vizsgálatára, illetve egy ilyen tanszék megteremtésére. Ha ugyanis a komparatiztikai kutatásokra bárhol is szükség mutatkozik, az elsősorban Vajdaság lehet. Ma annál is időszerűbbnek látszik ez, mert azóta a felsőfokú oktatásban otthont talált a román és ruszin nyelv- és irodalom is. A kultúrák és irodalmak együttlétezésének kutatására aligha lehetne méltóbb helyet találni.